

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola

Zsin Bence

A megtalált hely
Megérkezések szekvenciái

DLA-értekezés tézisei

Témavezető: Dr. habil. Hegyi Csaba DLA, egyetemi docens

2022.

TÉZISEK

Bevezető

A megtalált hely. Megérkezések szekvenciái című disszertáció a mögöttem álló több éves alkotói út tapasztalatainak és tanulságainak fényében vizsgálja művészet és hely viszonyát.

A kutatás legfőbb törekvése, hogy tudatosan és szisztematikusan tárja föl, milyen törvényszerűségek hatják át és határozzák meg a képzőművészeti gyakorlatokat a különböző helyszíneken. A *Periféria*, a *Közösség* és az *Otthon* az írásmű fő fejezeteiként jelennek meg,¹ egyszersmind olyan kategóriákat jelölnek, melyek témánk szempontjából különböző minőségük által más és más tanulságokhoz vezethetnek. Az értekezés nemcsak külön-külön feltárja e speciális különbségeket, melyekből a sajátos törvényszerűségek fakadnak, hanem azon összefüggések bemutatására is kísérletet tesz, amelyek elsősorban az alkotói folyamatok kontextusában hatják át a három fogalom egymáshoz való viszonyrendszerét. Továbbá arra is rávilágít, ha e fogalmi hármas *Periféria-Közösség-Otthon* antropológiai ekvivalensét szeretnénk meghatározni, úgy a *Saját-Más-Idegen*² jelentéstartományaihoz juthatunk el.

Ez az összefüggés annak esélyét rejti magába, hogy mindazok a következtetések, amelyek az átélt alkotói tapasztalatok és az elméleti kutatás során megszülettek, nemcsak képzőművészet és hely, de alapvetően ember és hely viszonyában is új és releváns ismeretekhez vezethetnek el.

Periféria

A *Periféria* fejezet első szakaszában arra törekedtem, hogy bemutassam, miként változott meg koronként a társadalmi megítélése az úgynevezett senkiföldjének, illetve melyek e viszonyulásnak mai napig érvényes állandósult formái³. Az írásmű ezen részének kulcsfogalma az *idegen*⁴, tekintettel arra, hogy a képzőművész is elsősorban az idegenség állapotának stádiumait járja végig a periféria közegébe való megérkezése

¹ A három fő fejezet mellett a disszertáció fontos részét képezi a *Műleírások* című fejezet, amely azokat a saját munkákat mutatja be, amelyek tapasztalataira az elméleti következtetések épülnek.

² Kunt Ernő 1994-ben *Kulturális másság* címmel megtartott konferencia előadásából <https://www.youtube.com/watch?v=MTIDM56dTcg>

³ Foucault, Michel (1967): *Más terekről, Heterotópiák*. EXINDEX. 2004.08.08. <https://exindex.hu/nem-tema/mas-terekrol>.

⁴ Simmel, Georg(2004): *Exkúrsus az idegenről*. In: Biczó Gábor (szerk.): *Az Idegen, Variációk Simmeltől Derridáig*. Csokonai Kiadó, Debrecen. 56.

során. Az idegenségből fakadó alteritás lételménye pedig meghatározó jelentőségű alkotás és periféria viszonyában⁵.

A továbbiakban arra teszek kísérletet, hogy felvázoljam azokat a folyamatokat, amelyek során a periféria, mint tér az alkotás során átminősül helyyé. Mindez úgy valósul meg, hogy az alkotó a képzőművészeti munka mentén új tartalmakkal ruházza fel azt, az azokból származó viszonyrendszerekkel pedig megtöri a periféria homogenitását, és abban egy sajátos szellemi centrumot hoz létre. A periférián való alkotás magának az alkotási folyamatok természetének a mélyebb megismerésére ad lehetőséget, hiszen egy speciális nézőpont felől közelít, amelyben az alkotás olyan viszonyrendszereket épít, amelyek „helyet”⁶ hoznak létre a homogén térben. Így a periférikus terekben való alkotás szubsztanciája magának a perifériának a felszámolásában rejlik. A képzőművészeti gyakorlatok kapcsán a „felszámolás”, tulajdonképpen pontatlan kifejezés, hiszen a térben és időben széttöredezett, már nem élő viszonyrendszerekre, szimbolikára építve, új saját viszonyrendszereket köt be a tér esztétikai szövedékébe, így az addigi homogén tér nem csupán felszámolódik, sokkal inkább átminősül, átlényegül.

Ezt követően konkrétan is vizsgálom a periféria alkotásra gyakorolt hatását, pontosabban mindazt, amit tapasztalataim szerint az alkotó átél a „senkiföldjén” való alkotás kitétségében. Kifejtem, hogy a periféria milyen módon és okokból jelenti a történet (mese) termőtalaját, ezen túlmenően mely belső törvényszerűségei révén ad lehetőséget e történetek⁷ képzőművészeti alkotássá való kimunkálására.

Mindezek után jutunk el az autonómia⁸ és heteronómia problematikájához, ami a periférián való alkotással azon a kérdésfelvetés mentén függ össze: Mennyire beszélhetünk teljességében autonóm alkotói folyamatokról egy olyan szituációban, amit az ismeretlen és a nem birtokolt határoz meg? Egyáltalán megragadható-e egy hely a maga teljes komplexitásában, anélkül, hogy az alkotói folyamatok részét ne képeznék azoknak az embereknek a lételménye, akik e helyet sajátjuknak, otthonuknak tudják, élik meg? Az értekezés ezen a ponton már a következő fejezet témájába vezet át, amely az alkotás és hely viszonyát a közösség dimenzióiban vizsgálja.

⁵ Bauman, Zygmunt (2004): A zárandok és leszármazottai: sétálók, csavargók és turisták, In: Biczó Gábor (szerk.): *Az Idegen, Variációk Simmeltől Derridáig*. Csokonai Kiadó, Debrecen. 192-206.

⁶ Augé, Marc (2012): *Nem-helyek, (Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába)*, Műcsarnok, Budapest. 47.

⁷ De Certeau, Michel (2010): *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye*. Kijarat Kiadó, Budapest. 133.

⁸ Szemeskó Gábor (2019): *A spontaneitás értelmében vett szabadság kritikája Lévinas teljesség és végtelen című művében*. In: Fried István szerk.: *A tudományos hálózatoktól a hálózatok tudományáig*. SZTE Egyetemi Kiadványok, Szeged. 185.

A Periféria fejezet legfőbb tézisei

- A periféria homogén közegként jelenik meg az arra idegenként érkező azt nem ismerő alkotó számára.
- Az alkotó önmagában jeleníti meg a középpontot, a térbe való beavatkozások, az azokból fakadó viszonyrendszerek mentén, mint a figyelem irányainak kiindulópontja, a cselekmények, téri gyakorlatok megvalósítója megtöri a tér homogenitását.
- A periférián való alkotás magának az alkotási folyamatok természetének a mélyebb megismerésére ad lehetőséget, hiszen egy speciális nézőpont felől közelít, amelyben az alkotás olyan viszonyrendszereket generál, melyek „helyet” hoznak létre a homogén térben. Így a periférikus terekben való alkotás szubsztanciája magának a perifériának a felszámolásában rejlik.
- A perifériának tehát hiánya, üressége az, amit betölt, egy szimbólum, egy narratíva, a periféria tehát éppen haszontalansága, használaton kívülisége révén hordoz üzenetet.
- Az idegenség periférián megélt jelenléte az alkotói folyamatokban a képzőművészet vonatkozásában az autonómia és heteronómia kérdését feszegeti.
- A periférián való alkotás előfeltétele, hogy megtagadjuk ösztönös készletünket, amely önmagunk megóvására irányul. Ezen készlet mélyén az áll, hogy nem akarunk idegenekké válni, mert akkor vállalnunk kellene a kitettséget és az abból fakadó alteritás létélményét.
- A képzőművész, mint speciális idegen rendelkezik a periférián azzal a lehetőséggel, hogy kimunkálja az eszközöket, amelyek képessé teszik az alteritásból fakadó létélmény produktív megélésére. Mindezek mentén tanulságok átélőjévé és kifejezőjévé válhat az ember és a senkiföldje mint hely viszonyában.

Közösség

Ahhoz a gyakorlathoz tehát, amelyben más közösségek, személyek létélménye kerül az alkotás fókuszában a periférikus helyszíneken ért tapasztalatok vezettek el. Mindez meghatározta azt az emberi és alkotói pozíciót, amelyből a közösségi vagy részvételen alapuló képzőművészeti folyamatokat megközelítem. A disszertáció ezen részében az elméleti kutatás középpontjában az a kérdés áll: Milyen minőségében van jelen a másik ember a közös cselekményekben? Mennyire képezik közösen megélt

életünket ezek a cselekmények⁹, vagy az alkotás kitüntetettsége által eltávolodnak attól? Milyen hatással kell, hogy legyen mindez kapcsolatainkra, a közöttünk fent álló etikai, morális viszonyokra? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása során fontos szellemi forrást jelentett Emmanuel Levinas: *Teljesség és végtelen* című műve¹⁰. Az ő hatására tudtam megragadni a legfontosabb tézist, ami áthatja és meghatározza az együttműködésen alapuló alkotói gyakorlatokhoz való hozzáállásomat, és amiből szinte minden egyéb következik: A másik jelenléte önmagában transzcendens minőséggel ruhazza fel a közösségi művészeti folyamatokat. A fejezet során mindezek mellett megpróbálom bemutatni azt a főbb teoretikus¹¹, illetve művészetelméleti¹² hátteret, amely a műfajról való gondolkodást napjainkban meghatározza.

A közösségi művészet és hely viszonyát taglaló fejezetben bemutatom a Foucault¹³ által meghatározott két fogalom a *válságheterotópia* és a *devianciaheterotópia* kapcsolatát a részvételen alapuló alkotói gyakorlatokkal. Ezeket fogalmakat elsősorban a különböző intézményekkel¹⁴ együttműködésben létrehozott saját alkotásaim viszonyában vizsgálom.

Ezt követően felvázolom a művészetterápiával¹⁵, mint meghatározó interdiszciplínával való kapcsolódási pontokat. Ennek szükségességét abban látom, hogy a disszertáció háttérében álló és a *Műleírások* fejezetben bemutatott alkotásaim közül több is érinti a művészetterápiát, mint meghatározó határterületet.

A fejezet zárásaként egy olyan sajátos oldalról közelítem meg a taglalt műfajt, amely a *személyes rítus*¹⁶, mint jelenség szemszögéből mutatja be a részvételen alapuló alkotói gyakorlatok lehetséges formáit a saját életterében.

⁹ Debord, Guy (2006): *A spektakulum társadalma*. Balassi Kiadó-BAE Tartóshullám, Budapest.

¹⁰ Levinas, Emmanuel (1999): *Teljesség és Végtelen. Tanulmány a külsőről*. Jelenkor Kiadó, Pécs.

¹¹ Bourriaud, Nicolas (2007): *Relációesztétika*. Műcsarnok-könyvek, 1. Műcsarnok, Budapest. 5.-16.

¹² Bishop, Claire (2007): *A szociális fordulat: a kollaboráció és elégedetlenei*, EXINDEX 2007. 11.03. <https://exindex.hu/nem-tema/a-szocialis-fordulat/>

¹³ Foucault, Michel (1967): *Más terekről, Heterotópiák*. EXINDEX. 2004.08.08. <https://exindex.hu/nem-tema/mas-terekrol>.

¹⁴ PTE AOK Pszichiatriai és Pszichoterapiás Klinika, Kimmta Zsibriki Drogtérapiás Intézet, Családok Átmeneti Otthona Pécs, Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központ.

¹⁵ Kiss Virág (2014): *A vizuális művészetpedagógia és művészetterápia összehasonlítása a tanári és terapeuta kompetenciák tükrében*, Doktori értekezés. DLA, ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, Neveléstudományi Program, Budapest. 55.-110.

¹⁶ Kunt Ernő (1990): *Emlékezés és felejtés, avagy a halál három kalapja*. Holmi 2. évf. 10. sz.

A Közösség fejezet legfőbb tézisei

- Egy adott helyszínben rejlő mondanivaló nem fejezhető ki teljes komplexitásában az adott helyet, mint életteret, mint otthont a mindennapok során megélő emberek létélményének megismerése nélkül.
- A másik ember jelenléte az alkotói folyamatokban önmagában transzcendens minőséggel bír.
- Az alkotónak minden egyes közösségi művészeti folyamat során újra és újra szembe kell nézni a másik ember szabadságának¹⁷ megőrzéséből vagy az azzal való visszaélés hibájából fakadó morális tanulságokkal és élményekkel.
- A közösségi művészet megvalósulása ott éri el mondanivalójának és igazságtartamának maximumát, ott a lehető legmagasabb intenzitású a másikkal és az idegennel való szembenézés, ahol akárcsak a periféria esetében, hátra hagyjuk (személyes és társadalmi értelemben vett) védelmi falainkat, és vállaljuk a kitettség kockázatát. Ahogyan tehát határátlépés a periféria a műalkotás és hely viszonyában, úgy legalább olyan valódi határátlépések sora a közösségi művészet emberi kapcsolataink vonatkozásában.
- Az alkotásba bevont személyek, közösségek belső állapota, amely válságos vagy átmeneti lévén a belső személyes háború (krízis) viszontagságai közepette tárul föl, magának a művészetnek a létjogosultságát kérdőjelezi meg az ő életükben, de a társadalom tágabb perspektívájában is.
- Ahogyan az „erkölcstan nem csupán egy ága a filozófiának, hanem maga az első filozófia”¹⁸ úgy a másikkal való közösség megélése, létrehozása, magasabb rendű kibontakozása különböző cselekedtek mentén nem a művészet egy „új”, a 20. század második felétől létrejövő ága, hanem maga az első művészet, a művészeti jelenlét fundamentuma.
- A közösségi művészet szellemisége nem húz határvonalat élet és művészet területei közé, pontosabban e meglévő határok kiterjesztésére, felszámolására törekszik.
- Ezekben a munkálatokban a művész önmaga előjeléről mond le, arról, ami kiemeli és meghatározza társadalmi szerepét, sőt önmagáról alkotott képét.

¹⁷ Epiktétosz (1978): *Kézikönyvecske*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 5.

¹⁸ Levinas, Emmanuel (1999): *Teljesség és Végtelen (Tanulmány a külsőről)*, Jelenkor Kiadó, Pécs. 60.

Tapasztalatom szerint az ilyen jellegű lemondások nélkül nem születhet meg hiteles közösségi művészeti jelenlét.

- A dolgok „valódisága” specifikusan jellemző és kiemelt jelentőségű tulajdonsága a külső helyszíneken zajló közösségi művészeti folyamatoknak. A használt tárgyak nem kellékek pusztán. A helyszín nem díszlet, a bevont személyek pedig nem pusztán szereplők, hiszen a folytonosság és az alkotói tevékenységtől független súlyosan valóságos viszonyok mentén jelenlétük minősége túlmutat azon.

Otthon

A külső helyszíneken, más személyekkel, közösségekkel együttműködve végrehajtott gyakorlatok során, az autonóm alkotói jelenlét felszámolásának határmezsgyéjéhez jutattam el. A doktori kutatásom pedig nem válhatott volna teljessé, ha nem érkezem el ember és hely viszonyában a *saját* minőségéhez. A disszertáció, a mögött álló művészeti munka záró helyszíne az otthon. Az *Otthon* fejezet kapcsán fontos törekvésem volt e végtelenül kiterjedt és szinte mindenben jelenvaló fogalom meghatározása saját kutatásom kontextusában, kiemelve annak kettős minőségét, amely során egyszerre áll elő szellemi¹⁹, és konkrét, fizikai formájában²⁰.

Ezt követően annak a folyamatnak a részletesebb bemutatása volt a célom, amelynek során saját életemben és avval szinkronitásban képzőművészeti munkámban kísértem meg átélni és kutatni az otthonra találás formáit, esélyeit. Ennek során a kísérletezések terepévé vált saját házunk, otthonunk, annak környezete, a táj és a faluközösség, amely körbeveszi azt. Ennek az utolsó megérkezésnek kapcsán került sor a saját helynek, mint otthonnak megismerésére mind a megélt élet, mind az elméleti kutatás, mind a művészeti munka síkján. Evvel vált teljessé a hely és alkotás kontextusában a Periféria-Közösség-Otthon fogalmi hármasa, amelynek összefüggései az Idegen-Más-Saját²¹ viszonyaiban is érvényesek.

¹⁹Levinas, Emmanuel (1999): *Teljesség és Végtelen (Tanulmány a külsőről)*, Jelenkor Kiadó, Pécs. 125.

²⁰ Eliade, Mircea (2009): *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 16.

²¹ Kunt Ernő 1994-ben *Kulturális másság* címmel megtartott konferencia előadásából. <https://www.youtube.com/watch?v=MTIDM56dTcg>

Az Otthon fejezet legfőbb tézisei

- A fejezet legfőbb hipotézise, hogy az otthon tárgyainak és helyszíneinek a művészeti gyakorlatba való bevonása egy elmélyült és magasabb fokú otthonosság megéléséhez vezethet.
- Ennek a munkának egyszerre része az alkotóban mint megérkezőben lejátszódó belső folyamatok, illetve az alkotások konkrét értelemben vett megvalósulása során a külsővel, a környezettel történő kapcsolatok kibontakozása.
- Abban az esetben amikor az alkotónak a saját otthona válik a kutatás helyszínévé, a személyes élettér szimbólumainak felfedezése, megtalálása az a folyamat, ami mentén elindul egy mélyebb megismerés irányába.
- A Kunt Ernő által használt fogalmi hármasság: „Saját-Más-Idegen”²², úgy viszonyul egymáshoz, éppen olyan törvényszerűségek hatják át, mint az általam megfogalmazott Periféria-Közösség-Otthon hármasságát, ezek azon „antropológiai” fogalmaknak egyfajta „helyre” vetített megfelelői.

Összegzés

Összességében a kutatás módszeréről elmondható, hogy a megvalósuló alkotásokkal párhuzamosan zajló elméleti kutatás mentén von le következtetéseket képzőművészeti alkotás és hely viszonyáról. A helyszíneket a maguk teljességében törekszik megragadni, valamint feltárni az azokban rejlő szimbólumokat, tanulságokat, kiemelt figyelmet szentelve az adott helyet élettérként megélő személyek, közösségek létélményére.

A kutatást meghatározó alkotói szemlélet, miszerint egy helyszínben rejlő mondanivaló nem fejezhető ki teljes komplexitásában az adott helyet, mint életteret, mint otthont a mindennapok során megélő emberek létélményének megismerése nélkül. A tér vonatkozásában az ismeretlenségből fakadó homogenitás áttörése a hely megszületéséhez vezet, a személy vonatkozásában az idegenség áttörése a közösség megéléséhez juttat el.

A disszertáció a közösségi művészeti alkotások megvalósítása során megélt tanulságokra hivatkozva a részvételen alapuló gyakorlatokat elsősorban morális szempontrendszer mentén elemzi. Ebben fontos szellemi forrást jelentett Emmanuel Levinas filozófiája és etikai megközelítése. Az ő gondolatisága világítja meg

²² Kunt Ernő 1994-ben *Kulturális másság* címmel megtartott konferencia előadásából.
<https://www.youtube.com/watch?v=MTIDM56dTcg>

legélesebben azt az általam az alkotás során megélt élményt, miszerint a *Másik* pusztá jelenléte is transzcendens viszonyokat sző bele az alkotói folyamatokba.

Az írásmű során kifejtett etikai viszony azon alapul, hogy az együttműködésbe bevont személyek és társadalmi csoportok olyan tapasztalatokkal és létélménnyel rendelkeznek, amelyek személyességükből adódóan számomra teljesen ismeretlenek. Ebből fakadóan, csakis nagyfokú óvatossággal és figyelemmel közelíthetők meg, azzal együtt, hogy az alkotó lemond mindenféle előzetes elvárásról (hipotézisről, előítéletről) megteremtve a megfelelően szabad és tágas alkotói teret a közös munkához. A legfőbb mondanivaló ebből a lemondásból, annak természetéből, formáiról, céljairól és következményeiről szól a disszertáció közösségi művészettel foglalkozó fejezetében.

A külső helyszíneken véghez vitt, kollaboratív szemléletű munkák létrehozása után az *otthon* közegébe folytatódott, mind a gyakorlati alkotói munka, mind az elméleti kutatás. Az elsősorban a megtapasztalás útjain felismert tanulságok beigazolták számomra az *Otthon* fejezet legfőbb hipotézisének relevanciáját miszerint: a képzőművészeti alkotói folyamatok egy mélyebb értelemben vett otthonra találás eszközévé válhatnak. A saját otthon helyszínén véghez vitt alkotói gyakorlatok és az azokból származó következtetések, tanulságok bemutatásával zárul az értekezés harmadik fő fejezete.

Az alkotói folyamat és az azzal szinkronitásban végzett elméleti kutatás tehát egy kerek utat jár be. Az idegenség periférikus helyszíneire való elindulástól az otthon közegébe való megérkezésig. Az elvégzett munka során sikerült beigazolnom a kutatás kezdetekor megfogalmazott hipotéziseimet, illetve elsősorban az alkotói gyakorlatok során megélt tapasztalatok tanulságai mentén új és releváns következtetésekig eljutnom képzőművészeti alkotás és hely, illetve alapvetően ember és hely viszonyában.

Irodalomjegyzék

Önálló művek

- Augé, Marc (2012): *Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába.* Múcsarnok, Budapest.
- Bourriaud, Nicolas (2007): *Relációesztétika.* Elmegyakorlat – Múcsarnok-könyvek 1., Múcsarnok, Budapest.
- Debord, Guy (2006): *A spektákulum társadalma.* Balassi Kiadó-BAE Tartóshullám, Budapest.
- Eliade, Mircea (2009): *A szent és a profán.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Epiktétosz (1978): *Kézikönyvecske.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kiss Virág (2014): *A vizuális művészetpedagógia és művészetterápia összehasonlítása a tanári és terapeuta kompetenciák tükrében.* DLA, ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola, Neveléstudományi Program, Budapest.
- Levinas, Emmanuel (1999): *Teljesség és Végtelen. Tanulmány a külsőről.* Jelenkor Kiadó, Pécs.

Szerkesztett könyvek

- Bauman, Zygmunt (2004): *A zarándok és leszármazottai: sétálók, csavargók és turisták,* In: Biczó Gábor (szerk.): *Az Idegen, Variációk Simmeltől Derridáig.* Csokonai Kiadó, Debrecen. 192-206.
- Simmel, Georg (2004): *Exkurzus az idegenről.* In: Biczó Gábor (szerk.): *Az Idegen, Variációk Simmeltől Derridáig,* Csokonai Kiadó, Debrecen. 37-48.

Internetes források

- Bishop, Claire (2007): *A szociális fordulat: a kollaboráció és elégedetlenei.* EXINDEX 2007. 11.03. <https://exindex.hu/nem-tema/a-szocialis-fordulat/>
- Foucault, Michel (1967): *Más terekről, Heterotópiák.* EXINDEX. 2004.08.08. <https://exindex.hu/nem-tema/mas-terekrol-1967/>
- Kunt Ernő (1990): *Emlékezés és felejtés, avagy a halál három kalapja.* Holmi. 2. évf. 10.sz. <https://www.holmi.org/1990/10/kunt-erno-emlekezés-es-felejtés-avagy-a-halál-három-kalapja>
- Kunt Ernő (1994): *Kulturális másság címmel megtartott konferencia előadásából.* <https://www.youtube.com/watch?v=MTIDM56dTcg>